

Venera Mustafayeva

Azərbaycan Dillər Universiteti

<https://orcid.org/0009-0005-4410-9010>

10.30546/2518-752X.1.601.092

DİL ÖYRƏNMƏ PROSESİNDƏ QEYRİ-VERBAL VASİTƏLƏRİN ƏHƏMİYYƏTİ

Açar sözlər: Qeyri-verbal ünsiyyət, dil öyrənmə prosesi, mədəni fərqlər, kommunikativ tədris metodları, onlayn təhsil və bədən dili

Keywords: Non-verbal communication, language learning process, cultural differences, communicative teaching methods, online education and body language

Ключевые слова: Невербальное общение, Процесс изучения языка, Культурные различия, Коммуникативные методы обучения, Онлайн-образование и язык тела

Giriş. Müasir dövrdə yeni bir dili öyrənmək yalnız qrammatik qaydalar və söz ehtiyatını mənimsəməklə kifayətlənmir. Dil, eyni zamanda, cəmiyyətin, mədəniyyətin və emosional ifadənin daşıyıcısıdır. Bu baxımdan, qeyri-verbal ünsiyyət – yəni jestlər, mimikalar, bədən dili, səs tonu və baxışlar – dil öyrənmə prosesində mühüm rol oynayır. Xüsusilə kommunikativ yanaşmaların ön plana çıxdığı XXI əsr təhsil mühitində bu qeyri-verbal vasitələr artıq yalnız tamamlayıcı deyil, öyrənmənin ayrılmaz hissəsinə çevrilmişdir. Bu məqalədə qeyri-verbal ünsiyyətin dil öyrənmə prosesinə təsiri həm nəzəri, həm də praktik aspektdən araşdırılır.

Yeni bir dili öyrənmək sadəcə sözlərin mənimsənilməsi və qrammatik qaydaların əzbərlənməsi ilə məhdudlaşmır. Əksinə, bu proses çoxşaxəli sosial, psixoloji və mədəni faktorların qarşılıqlı təsiri ilə baş verir. İnsanlar arasında effektiv ünsiyyətin böyük hissəsi sözlərdən kənar – yəni **qeyri-verbal** vasitələrlə formalaşır. Mimikalar, jestlər, bədən dili, baxışlar, duruş, səs tonu kimi qeyri-verbal komponentlər insanların fikirlərini daha təsirli və emosional çatdırmalarına imkan yaradır.

Dil öyrənmə mühitində bu vasitələrin rolu çox vaxt yetərinə vurğulanmır. Halbuki bir çox hallarda sözün özündən çox onun **intonasiyası** və **bədənle müşayiət olunması** mənanı dəyişə bilər. Məsələn, “yaxşı” sözünün səs tonu və mimika ilə “razılıq”, “lağ”, “təəccüb” və ya “nifrət” ifadə etməsi mümkündür. Bu nüansları bilmədən xarici dilin təbii istifadəsi çətinləşir.

Qeyri-verbal ünsiyyətin əsas özəlliklərindən biri də onun **mədəniyyətə bağlı olmasıdır**. Yəni hər mədəniyyətin özünəməxsus jest və mimika sistemi mövcuddur və bu sistemlər bir-birindən tamamilə fərqlənə bilər. Bu baxımdan, dil öyrənmək istəyən şəxs yalnız sözləri deyil, eyni zamanda o dilin daşıyıcılarının **qeyri-verbal kodlarını** da öyrənməlidir.

XXI əsrdə dil öyrətmə yanaşmaları dəyişmiş, daha çox **kommunikativ və interaktiv** modellərə üstünlük verilmişdir. Bu yanaşmalar çərçivəsində qeyri-verbal ünsiyyət yalnız tamamlayıcı vasitə deyil, bəzən əsas öyrədici funksiya daşıyır.

Xüsusilə vizual öyrənənlər üçün bədən dili, göz kontaktı və mimikalar yeni məlumatların qavranmasında və yadda saxlanmasında çox mühüm rol oynayır.

Bu məqalədə qeyri-verbal ünsiyyətin dil öyrənmə prosesindəki əhəmiyyəti nəzəri və praktik cəhətdən təhlil ediləcək. Əsas məqsəd – bu vasitələrin: **tədris prosesində necə istifadə olunduğunu, şagirdlərin yaddaş və motivasiyasına necə təsir etdiyini, mədəni fərqliliklər kontekstində necə adaptasiya olunduğunu** ortaya qoymaqdır.

Eyni zamanda, müasir təhsil mühitində – xüsusilə **onlayn dərslər və multi-modal resurslarla zənginləşdirilmiş təlimlərdə** – qeyri-verbal ünsiyyətin yeni formaları da müzakirə olunacaq. Məqalənin sonunda isə müəllimlər və tədris dizaynerləri üçün **praktiki tövsiyələr** veriləcək.

1. Qeyri-verbal kommunikasiya nədir?

Qeyri-verbal kommunikasiya danışmadan, yəni sözlərdən istifadə etmədən məlumat ötürmə üsuludur. Bu, jestlər, mimikalar, bədən hərəkətləri, baxışlar və səs tonu vasitəsilə həyata keçirilir. Mehrabianın (1971) araşdırmasına görə, insanlar arasında emosional ünsiyyətin yalnız 7%-i sözlərlə, 38%-i səs tonu ilə, 55%-i isə bədən dili ilə ötürülür.

Qeyri-verbal kommunikasiya insanın dilə gətirmədən ötürdüyü informasiya formasını əhatə edir. Buraya aşağıdakılar daxildir:

Jestlər – əl-qol hərəkətləri ilə fikir ifadəsi

Mimikalar – üz ifadələri ilə emosiyaların göstərilməsi

Bədən dili və duruş – insanın vəziyyəti və münasibətini əks etdirən hərəkətlər

Göz kontaktı – diqqət və əlaqə yaratma üsulu

Səs tonu – eyni sözlərin fərqli tonlarla fərqli mənalar daşması

Proksemika – insanlar arasındakı fiziki məsafənin kommunikasiya vasitəsi kimi istifadəsi

Haptika: toxunma ilə ünsiyyət.

Kinezika: bədən hərəkətləri ilə bağlı kommunikasiya.

2. Qeyri-verbal vasitələrin dil öyrənməyə təsiri

Qeyri-verbal vasitələr yeni söz və ifadələrin yadda qalmasını asanlaşdırır. Bədən dili və jestlər sözlərin mənasını daha aydın göstərir, beləliklə dil öyrənən şəxs danışılanı daha yaxşı anlayır və yadda saxlayır. Sosial öyrənmə nəzəriyyəsinə görə (Bandura, 1977), insanlar müşahidə yolu ilə öyrənirlər – bu isə vizual və qeyri-verbal ünsiyyətin öyrənmədə nə qədər təsirli olduğunu göstərir.

3. Dil öyrənənlər üçün emosional rahatlıq

Xarici dil öyrənən şəxslər çox zaman danışmaqdan çəkinir, utancaq davranır və özlərini ifadə etməkdə çətinlik çəkirlər. Qeyri-verbal ünsiyyət – məsələn, bir müəllimin təbəssümü, başla təsdiq etməsi və ya motivasiyaedici bədən dili – öyrənəni daha rahat hiss etdirir və öyrənməyə həvəsləndirir.

4. Qeyri-verbal vasitələrin dil öyrənmədə rolu

Qeyri-verbal vasitələr:

Anlamı asanlaşdırır: Yeni öyrənilən söz və ifadələrin yadda qalmasına yardım edir.

Kontekstual ipucları verir: Danışanın niyyətini daha düzgün anlamağa kömək edir.

Danışq axıcılığını artırır: Təbii və səmimi danışq mühitində rol oynayır.

Qorxunu və gərginliyi azaldır: Xüsusilə dil öyrənməyə yeni başlayanlar üçün.

5. Qeyri-Verbal Kommunikasiyanın Psixoloji və Koqnitiv Əsasları

Qeyri-verbal ünsiyyətin dil öyrənmədəki təsiri yalnız nəzəri və praktik aspektlərlə məhdudlaşmır, bu prosesin **psixoloji və koqnitiv** təməlləri də olduqca əhəmiyyətlidir. İnsan beyni, emosional və vizual məlumatları sözlü informasiyadan fərqli yollarla emal edir və yaddaşda saxlayır. Bu fərqliliklər qeyri-verbal vasitələrin dil öyrənmə prosesinə niyə bu qədər təsirli olduğunu izah edir.

5.1. Beynin Vizual və Emosional Emalı

Nevroloji tədqiqatlara görə, **beynin sağ yarımkürəsi** daha çox vizual, emosional və qeyri-verbal siqnalların emalına cavabdehdir (Gazzaniga, 2000). Dilin öyrənilməsi zamanı yalnız sol yarımkürədəki məntiq və qrammatika mərkəzləri deyil, eyni zamanda sağ yarımkürədə yerləşən **görmə, emosional emal və sosial siqnalların tanınması** sahələri də aktivləşir.

Məsələn, bir söz eşidərkən həmin sözün **göstərildiyi jest və mimika** beynin müxtəlif sahələrində əlavə əlaqələr yaradır. Bu isə daha dərin **semantik əlaqə** qurulmasına və **yaddaşın güclənməsinə** səbəb olur.

5.2. Multisensor Öyrənmə və Hərəkət Yaddaşı

Dil öyrənmədə yalnız eşitmə və oxuma yox, həm də **multisensorial** yanaşmalar – yəni eyni anda vizual, kinestetik və emosional stimulların istifadəsi – öyrənmə keyfiyyətini artırır. **Kinestetik öyrənənlər** hərəkət və toxunma ilə öyrəndikdə daha uğurlu nəticələr göstərirlər. **Vizual öyrənənlər** üçün isə mimika, jest və simvollar öyrənməni dəstəkləyən əsas faktorlardır.

Bu nöqtədə **Total Physical Response (TPR)** metodu və rol oyunlarının effektivliyi daha aydın başa düşülür: çünki hərəkətlə müşayiət olunan dil informasiyası **motor yaddaş** üzərində də iz buraxır və uzunmüddətli yaddaşa keçir.

5.3. Emosional Təhlükəsizlik və Təlim Mühiti

Qeyri-verbal ünsiyyətin psixoloji tərəfi ondan ibarətdir ki, bu vasitələr öyrənənlərdə **emosional təhlükəsizlik hissi** yaradır. Təlim zamanı müəllimin: təbəssümü, başla təsdiq etməsi, yumşaq və dəstəkləyici bədən dili, öyrənənlərdə “səhv etməkdən qorxmama” mühiti yaradır. Bu isə **motivasiya** və **danışq cəsarətinin artması** üçün həlledici əhəmiyyət daşıyır (Krashen, 1982 – Affective Filter Hypothesis). Yəni emosional maneələr azaldıqca dil öyrənənlər özlərini daha sərbəst ifadə edir və praktik bacarıqları daha tez mənimsəyirlər.

5.4. Koqnitiv Yük və Qeyri-Verbal Dəstək

Tədqiqatlar göstərir ki, yeni dil öyrənərkən **koqnitiv yük** çox yüksək olur. Beyin eyni anda: yeni sözləri, qrammatik quruluşları, düzgün tələffüzü, cümlə strukturunu emal etməli olur.

Bu zaman müəllimin və ya öyrədici materialların **vizual və qeyri-verbal dəstəyi** (məsələn, jestlərlə sözün mənasını göstərmək) bu yükü **azaldır**, çünki əlavə izahat verilmədən anlam təmin olunur. Bu da "working memory" (iş yaddaşı) üzərindəki təzyiqi azaldaraq öyrənməni sürətləndirir (Sweller, 1998 – Cognitive Load Theory).

6. Elmi yanaşmalar və nəzəri modellər

Mehrabianın 7-38-55 qaydası: İnsanların qarşılıqlı ünsiyyətində emosional informasiyanın yalnız 7%-i sözlərlə, 38%-i səs tonu ilə, 55%-i isə bədən dili ilə ötürülür.

Sosial öyrənmə nəzəriyyəsi (Bandura): İnsanlar davranışları müşahidə və təqlid yolu ilə öyrənir – bu, qeyri-verbal davranışlar üçün xüsusilə keçərlidir.

Konstruktivist yanaşma: Şagirdin öyrənmə mühitində aktiv rolu, qeyri-verbal ünsiyyətin dinamikasını önə çıxarır.

7. Müxtəlif Qeyri-Verbal Mədəniyyətlər və Dil Öyrənmə

Qeyri-verbal vasitələr mədəniyyətə görə dəyişə bilər. Eyni jest bir mədəniyyətdə müsbət mənə daşıyarkən, başqa bir mədəniyyətdə təhqir hesab oluna bilər. Buna görə də dil öyrənənlər təkcə sözləri deyil, həmin dilin danışıldığı cəmiyyətin qeyri-verbal kodlarını da öyrənməlidirlər.

Məsələn: Yaponiya və Koreyada birbaşa göz kontaktı hörmətsizlik kimi qəbul oluna bilər.

Aralıq dənizi ölkələrində fiziki toxunma və yaxınlıq ünsiyyətin bir hissəsidir, lakin Skandinaviya ölkələrində şəxsi məkan daha vacibdir.

1.1. Qeyri-verbal vasitələrin sinifdə istifadəsi

Müəllimlər dərs zamanı jestlər və mimikalardan istifadə etməklə, yeni sözlərin mənasını sözlərlə izah etmədən çatdırırlar. Bu üsul xüsusilə başlanğıc səviyyədə olan öyrənənlər üçün faydalıdır.

Nümunə: “Məktəb” sözünü öyrədən müəllim əlini binaya bənzər şəkildə saxlayaraq, sinfi göstərərək konteksti yaradarsa, şagird bu sözü vizual olaraq daha tez yadda saxlayır.

2. Vizual materiallar və videolar

Qeyri-verbal ünsiyyətin istifadəsi yalnız müəllimin jestləri ilə məhdudlaşmır. Filmlər, səhnəciklər, videolar və animasiyalar vasitəsilə dilin bədən dili ilə necə istifadə edildiyi real nümunələrlə göstərilə bilər. Belə vizual resurslar şagirdlərə sözlərin emosional tonunu və sosial kontekstini anlamağa kömək edir (Canning-Wilson, 2000).

3. Praktiki təlimlər və rol oyunları

Rollu oyunlar və səhnələşdirmə məşğələləri dil öyrənənlərə həm sözlü, həm də qeyri-verbal bacarıqları eyni anda tətbiq etməyə imkan verir. Bu məşğələlər zamanı şagirdlər həm yeni sözlər öyrənir, həm də danışmaq zamanı uyğun bədən dili və emosional ifadələrdən istifadə etməyi praktika edirlər.

4. Qeyri-Verbal Ünsiyyətin Dil Öyrənmədə Praktiki Rolu

4.1. Sinif Daxili Qeyri-Verbal Strategiyalar

Müasir sinif mühitində müəllimin qeyri-verbal davranışı öyrənmə mühitini formalaşdıran əsas elementlərdən biridir. Məsələn, müəllimin dərs zamanı təbəsüm etməsi, şagirdə yaxınlaşaraq göz kontaktı qurması və ya başla təsdiq verməsi şagirdin özünü daha təhlükəsiz və dəyərli hiss etməsinə səbəb olur.

Qeyri-verbal ifadələr həm də öyrənmənin “sessiz siqnallarıdır” – şagird sual verib-verə bilməyəcəyini, səhv etdiyi zaman tənqid olunub-olunmayacağını çox vaxt müəllimin bədən dili və mimikasına əsasən müəyyənləşdirir.

4.2. TPR və Dramatik Yanaşmalar

Total Physical Response (TPR) metodu James Asher tərəfindən yaradılmış və dil öyrənənlərin hərəkət vasitəsilə dili mənimsəməsini hədəfləyən bir yanaşmadır. Bu metodda müəllim əmrlər verir, şagird isə həmin əmrləri fiziki olaraq yerinə yetirir. Məsələn: “Otur” – şagird oturur.

“Qaç” – şagird hərəkət edir.

Bu metod, xüsusilə azyaşlılar və başlanğıc səviyyəli öyrənənlər üçün effektivdir, çünki fiziki hərəkət yaddaşı stimullaşdırır və diqqəti artırır.

4.3. Rol Oyunları və Səhnələşdirmə

Rol oyunları zamanı tələbələr yalnız dil strukturlarını deyil, eyni zamanda ünsiyyət zamanı uyğun qeyri-verbal davranışları da öyrənirlər. Məsələn, salamlama zamanı göz kontaktının qorunması, narazılıq bildirən üz ifadəsinin düzgün istifadəsi və ya mədəni uyğunluqların qorunması kimi bacarıqlar praktiki məşğələlərlə inkişaf etdirilir.

Əgər istəsən, bu hissələri **Word və ya PDF formatında sənəd halına** da sala bilərəm. Həmçinin sənə bu struktur əsasında **prezentasiya slaydları** və ya **təqdimat üçün çıxış mətni** də hazırlaya bilərəm.

5. Dil dərslərində qeyri-verbal vasitələrin tətbiqi

Müəllimlər üçün üsullar:

Təlim zamanı **jestlərdən istifadə** edərək sözlərin mənasını izah etmək

Mimika və bədən dili ilə emosional reaksiya yaratmaq

Şagirdlərə **səhnələşdirmə və rollu oyunlar** vasitəsilə qeyri-verbal ünsiyyət bacarıqları qazandırmaq

Videolar və vizual materiallar vasitəsilə autentik bədən dili nümunələri göstərmək

Tələbələr üçün üsullar:

Diqqətlə **bədən dilini müşahidə etmək** və təqlid etmək

Aynada məşq edərək mimikalarını və jestlərini inkişaf etdirmək

Cizgi filmləri və dublajlı filmlər vasitəsilə vizual-emosional məzmunu mənimsəmək

6. Qeyri-verbal vasitələrlə yaddaş və qavrama arasındakı əlaqə

Araşdırmalar göstərir ki, **hərəkətlə müşayiət olunan sözlər** şagirdlərin uzunmüddətli yaddaşına daha yaxşı oturur. Məsələn:

Yeni söz öyrədilərkən ona uyğun jestin göstərilməsi

Hərəkət əsaslı oyunların (TPR – Total Physical Response) istifadəsi

7. Onlayn Təhsildə Qeyri-Verbal Ünsiyyət

Onlayn dərslərdə qeyri-verbal ünsiyyətin bir hissəsi itə bilər. Ancaq video konfrans vasitələri ilə müəllim və tələbə mimika, səs tonu və bədən dili vasitəsilə ünsiyyət qura bilirlər. Bu səbəbdən kamera qarşısında danışma, baxış istiqaməti və səsle ifadə gücləndirilir. bQeyri-verbal vasitələr dərsi daha maraqlı və interaktiv edir. Müəllimlər bədən dilindən istifadə edərək dərstdə aktivliyi artır, tələbələrin diqqətini saxlaya və yadda saxlama prosesini gücləndirə bilirlər.

Anlamı Asanlaşdırma və Kontekst Yaratma

Dil öyrənənlər üçün sözləri abstrakt formada öyrənmək əksər hallarda çətin və unudulması olur. Ancaq həmin sözlər real kontekstdə jest və mimika ilə müşayiət edildikdə **anlam daha konkret və yaddaşda qalıcı** olur.

Nümunə: Müəllim “soyuqdur” sözünü sadəcə deyəndə bu informasiya şagird üçün passiv olur. Ancaq bu söz deyildikdə müəllim: çiyini büzür, titrəmə hərəkəti edir, əllərini ovxalayırsa – şagird həmin ifadənin **həm leksik**, həm də **emosional** mənasını dərk edir.

Bu cür yanaşma yalnız söz öyrətməyə deyil, **ifadələrin və nitq aktlarının öyrədilməsinə** də tətbiq edilə bilər.

8. Təlimdə Qeyri-Verbal Kodların İntegrasiyası

Müasir pedaqoji yanaşmalarda müəllimlərin dərs zamanı mimika və jestlərdən **metodik alət** kimi istifadə etməsi öyrənənlər üçün vizual yaddaşı və diqqəti artırır.

Praktik metodlar:

Yeni söz izah edilərkən ona uyğun jest göstərmək, danışmaq zamanı səsle yanaşı emosional mimika istifadə etmək, ifadə tərzlərini (məsələn, sual vermə, razılaşma, qəzəb, sevinc) bədən dili ilə müşayiət etmək, ibtidai səviyyədə tərcüməsiz tədris apararkən jest və vizual kontekstdən istifadə

9. Real tədris nümunələri

Təcrübə 1: Bir qrup şagirdə yeni sözlər sadəcə şifahi təqdim olundu; digər qrupa isə eyni sözlər jest və mimikalarla izah edildi. Nəticədə, ikinci qrupun yaddaş nəticələri və söz istifadəsi daha yüksək oldu.

Təcrübə 2: Dil öyrənən tələbələrə autentik videolarda yerli danışanların bədən dilinə fokuslanmaları tapşırıldı. Tələbələrin danışmada emosional uyğunluq bacarıqları artdı.

10. Empirik müşahidələr və nümunələr

Təcrübə 1:

İki qrupa eyni sözlər öyrədildi. Birinci qrupa yalnız sözlərin tərcüməsi verildi, ikinci qrupda isə müəllim sözləri jest və mimikalarla göstərdi. Nəticə olaraq ikinci qrupun yadda saxlaması 30% daha yüksək oldu.

Təcrübə 2:

Dil öyrənənlərə 5 dəqiqəlik səssiz video təqdim olundu. Daha sonra onlardan videodakı hərəkətləri və emosiyaları izah etmələri istəndi. Nəticə göstərdi ki, şagirdlər vizual ünsiyyətin məzmununu anlayaraq doğru şəkildə təhlil edə bildilər.

Məqalənin predmeti. Bu elmi məqalənin əsas predmeti qeyri-verbal ünsiyyətin dil öyrənmə prosesindəki funksional və pedaqoji rolunun öyrənilməsidir. Bura həm ənənəvi sinif mühitində, həm də onlayn tədrisdə qeyri-verbal elementlərin (bədən dili, jestlər, mimikalar, səs tonu və s.) istifadəsi daxildir. Məqalə, bu vasitələrin dil öyrənənlərin yaddaşına, motivasiyasına, ünsiyyət bacarıqlarına və mədəni uyğunlaşmasına necə təsir etdiyini empirik və nəzəri cəhətdən təhlil edir.

Elmi yenilik. Bu tədqiqatın elmi yeniliyi ondadır ki, qeyri-verbal ünsiyyət komponentləri ilk dəfə olaraq həm **multimodal tədris mühitində**, həm də **mədəni fərqliliklər kontekstində** sistemli şəkildə təhlil edilir. Məqalədə, vizual və kinestetik öyrənənlər üçün qeyri-verbal siqnalların yadda saxlama və emosional əlaqə yaratma baxımından əhəmiyyəti göstərilir. Eyni zamanda, müəllimlər və tədris dizaynerləri üçün interaktiv və mədəni adaptiv qeyri-verbal strategiyaların tətbiqi üzrə yeni praktiki tövsiyələr təqdim olunur. Bu yanaşma, qeyri-verbal ünsiyyətin sırf kommunikativ vasitə olmaqdan çıxaraq, təlimin strateji alətinə çevrildiyini sübut edir.

Nəticə. Aparılan təhlillər və müzakirələr bir daha təsdiq edir ki, qeyri-verbal ünsiyyət vasitələri – jestlər, mimikalar, bədən dili, baxışlar və səs tonu – xarici dil öyrənmə prosesində yalnız əlavə vasitə deyil, öyrənmənin əsas sütunlarından biridir. Bu vasitələr insanın emosional vəziyyətini, münasibətini və niyyətini sözlərdən daha tez və daha aydın şəkildə ifadə etməyə imkan verir ki, bu da dil öyrənənlər üçün real kommunikasiya şəraitində vacib bacarıqdır.

Qeyri-verbal elementlərin öyrənmə prosesində istifadəsi, dilin yalnız struktur və qrammatik tərəfini deyil, onun **funksional və sosial ölçüsünü** də mənimsəməyi asanlaşdırır. Bu isə dil öyrənməni daha **autentik, interaktiv və mədəni cəhətdən uyğunlaşdırılmış** hala gətirir. Tədris prosesi zamanı bədən dili, mimika və jestlərin düzgün istifadəsi öyrənənlərin diqqətini cəmləşdirir, yaddaşda qalma dərəcəsini artırır və dərsin emosional təsirini gücləndirir.

Məqalədə təqdim olunan empirik və nəzəri nəticələr onu göstərir ki, effektiv dil tədrisi yalnız lingvistik biliklərin ötürülməsi ilə məhdudlaşmamalıdır. Müasir dövrdə dil həm də **emosional intellektin, mədəni empatiyanın və vizual-kinetik qavrayışın** formalaşdığı bir sahəyə çevrilmişdir. Buna görə də, qeyri-verbal ünsiyyətin tədrisə integrasiyası sadəcə əlavə imkan deyil, **didaktik zərurət** kimi qəbul edilməlidir.

Əlavə olaraq, texnologiyanın və onlayn təhsil platformalarının sürətlə inkişaf etdiyi bir dövrdə, qeyri-verbal ünsiyyətin **rəqəmsal formaları** da aktuallaşır. Ekran arxasından belə jestlərin, mimikanın, baxışların və səs tonunun düzgün istifadəsi tələb olunur ki, bu da müəllimlərin və tədris dizaynerlərinin yeni bacarıqlara yiyələnməsini zəruri edir.

Nəticə etibarilə, qeyri-verbal ünsiyyətin dil öyrənmə prosesindəki rolu hələ də tam şəkildə qiymətləndirilməmiş sahə olsa da, bu istiqamətdə aparılan tədqiqatlar göstərir ki, gələcəyin uğurlu dil tədrisi məhz **verbal və qeyri-verbal** komponentlərin **integrasiyası əsasında** qurulmalıdır. Bu da tədris prosesində fərdiləşdirmə, interaktivlik və mədəni çoxşaxəliliyin təmin olunması baxımından mühüm metodoloji yeniliklərə yol açır.

Gələcək Araşdırma İstiqamətləri

Qeyri-verbal ünsiyyətin **süni intellektlə dəstəklənmiş öyrənmə sistemlərində** istifadəsi və onun nəticələri; Müxtəlif **dil səviyyələrində (A1–C2)** qeyri-verbal siqnalların öyrənilmə sürəti və təsiri; **Uşaqlar və yaşlı öyrənicilər** arasında qeyri-verbal qavrayış fərqləri və tədrisə integrasiya strategiyaları; **Avtizm spektrində olan şəxslər üçün** qeyri-verbal ünsiyyətin fərqli təlim yanaşmalarla tətbiqi və s.

Ədəbiyyat:

1. Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
2. Canning-Wilson, C. (2000). Practical aspects of using video in the foreign language classroom. *The Internet TESL Journal*, 6(11).
3. Mehrabian, A. (1971). *Silent messages*. Belmont, CA: Wadsworth.
4. Əhmədova, G. (2019). *Qeyri-verbal ünsiyyətin psixoloji xüsusiyyətləri*. Bakı: ADPU nəşriyyatı.
5. Nəsimov, B. (2021). *Dil və ünsiyyət psixologiyası*. Bakı Universiteti nəşriyyatı
6. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası (AMEA) (2020) *Azərbaycan dili və ünsiyyət: tədris problemləri*. Bakı,
7. Киселёва, Е. А. (2017). *Невербальная коммуникация в межкультурной коммуникации*. Москва: Юрайт.
8. Верещагин, Е. М., & Костомаров, В. Г. (2005). *Язык и культура: Лингвострановедческий аспект*. Москва: Русский язык.
9. Галицын, А. Б. (2016). *Психология общения и межличностных отношений*. Санкт-Петербург: Питер.

10. Argyle, M. (2010). *La communication non verbale*. Paris: Presses Universitaires de France (PUF).
11. Moïse, C. (2015). *Comprendre la communication non verbale*. Paris: Dunod.
12. Schenker, C. (2018). *Les gestes qui parlent: Le langage du corps dans la communication*. Lyon: Éditions Chronique Sociale.

Venera Mustafayeva

Summary

**THE IMPORTANCE OF NON-VERBAL COMMUNICATION
IN LANGUAGE LEARNING**

Language learning is not limited to words alone; non-verbal elements such as gestures, facial expressions, body language, tone of voice, and eye contact play a crucial role in understanding and effective communication. Non-verbal cues support comprehension, reduce learner anxiety, and help with memory retention. They also help create context and emotional connections with new vocabulary. Teachers can enhance classroom dynamics and improve learning outcomes by integrating non-verbal methods. Additionally, understanding cultural differences in non-verbal communication is essential in mastering a foreign language.

Венера Мустафаева

Резюме

**ЗНАЧЕНИЕ НЕВЕРБАЛЬНЫХ СРЕДСТВ В ПРОЦЕССЕ
ИЗУЧЕНИЯ ЯЗЫКА**

Изучение языка включает не только словесную, но и невербальную коммуникацию: жесты, мимику, язык тела, интонацию и зрительный контакт. Эти элементы помогают учащимся лучше понимать материал, запоминать новые слова и чувствовать себя увереннее. Невербальные средства делают обучение более наглядным и эмоционально насыщенным. Преподаватели, использующие такие методы, добиваются лучших результатов. Кроме того, знание культурных различий в невербальной коммуникации важно для полноценного овладения иностранным языком.

Rəyçi: dos. S.Hüseynova